

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
кафедра практичної психології

СЕРТИФІКАТ

УЧАСНИКА

VII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ
«ЕТНІЧНА САМОСВІДОМІСТЬ ТА МІЖЕТНІЧНА
ВЗАЄМОДІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ»

Лозова Ольга Миколаївна

Директор навчально-наукового
Інституту педагогіки і психології
СумДПУ імені А.С. Макаренка

П.С. Левченко

м. Суми, 30 березня 2016 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова:

Кузікова Світлана Борисівна – завідувач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України.

Співголови:

Кац Юлія Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу СумДУ, заступник директора ДМО з виховної роботи та гуманітарних питань.

Пасько Катерина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка, доцент.

Члени оргкомітету:

Вертель Антон Вікторович – кандидат філософських наук, викладач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Ворона Наталія Олександрівна – викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян СумДУ.

Єрмакова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка, доцент.

Зливков Валерій Лаврентійович – кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Лозова Ольга Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри практичної психології Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Мосенкіс Юрій Леонідович – доктор філологічних наук, професор, академік, голова ради молодих вчених Академії наук вищої освіти України.

Пасічник Наталя Олексіївна – кандидат психологічних наук, викладач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Пилипенко-Фріцак Наталія Анатоліївна – викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян СумДУ.

Щербакова Ірина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії методології практичної психології кафедри практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

ВІДКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Вітальне слово

**від Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка**

Левченко Людмила Степанівна – директор Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент, доктор філософії.

Кузікова Світлана Борисівна – завідувач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України.

Вітальне слово

від Київського університету імені Бориса Грінченка

Лозова Ольга Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри практичної психології Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Вітальне слово

від Департаменту міжнародної освіти

Кац Юлія Вікторівна – заступник директора ДМО з виховної роботи та гуманітарних питань, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу СумДУ.

Вітальне слово

Від Академії наук вищої освіти України

Мосенкіс Юрій Леонідович – доктор філологічних наук, професор, академік, голова ради молодих вчених Академії наук вищої освіти України.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

1. **Лозова Ольга Миколаївна** – доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри практичної психології Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна).
Методологічний контур сучасних досліджень етнічної свідомості
2. **Яблонська Тетяна Миколаївна** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна).
Дитячо-батьківські взаємини в етнопсихологічному ракурсі
3. **Завгородня Олена Василівна** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна).
Історико-культурні аспекти формування ціннісних орієнтацій людини
4. **Vilsh Iolanta** – Doctor of pedagogical sciences, professor of psychology at Varshava Mariia Sklodovska-Kiuri University, Poland, foreign member of NAES of Ukraine.
The problem of constant personal individual traits in the context of a rational humanism and a systematic approach
5. **Седих Кіра Валеріївна** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (Україна).
Особливості національної ідентичності молоді різних регіонів України
6. **Рухимович (Трахтенберг) Хая Лена** – ответственный координатор, государственная организация «Натив – Ваш Путь в Еврейский Народ» (Израиль). **Дворниченко Лариса Леонидовна** – кандидат философских наук, доцент кафедры практической психологии, Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренка (Украина).
Любовь как межличностный феномен в разных культурах и странах мира
7. **Дарвиш Виктория Викторовна** – член европейской профессиональной психотерапевтической лиги, директор компании «DMA Medhilfe» (Германия).
Этнокультурные традиции элиты в германии – исторический шанс или судьба?

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

Секція 1. Теоретико-методологічні засади досліджень особистості та групи в етнічній і крос-культурній психології

Керівники секції:

Лозова Ольга Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри практичної психології Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Щербакова Ірина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, завідувач лабораторії методології практичної психології кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

1. **Аль-Алвани Мохаммед** – студент, Медичинський інститут, Сумської державної академії (Ірак). **Шихан Хамід** – студент, Медичинський інститут, Сумської державної академії (Ірак). **Таха Самір** – студент, Медичинський інститут, Сумської державної академії (Ірак).

Колыбель цивилизаций: тайны и история

2. **Василевська Олена Іванівна** – кандидат психологічних наук, викладач кафедри практичної психології, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Україна).

Національні особливості малюнка як чинник обмеження арт-терапевтичної діагностики

3. **Вертель Антон Вікторович** – кандидат філософських наук, викладач кафедри практичної психології, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Україна).

К. Г. Юнг та Ю. Евола про можливість інтеграції буддизму та психоаналізу

4. **Гафіатуліна Анна Вікторівна** – аспірантка, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна).

Прогностична функція етнопсихології

5. **Голуб Ганна Вячеславівна** – студентка, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Україна).

Поняття свободи і відповідальності в контексті духовного становлення особистості

6. **Горова Ірина Миколаївна** – студентка, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Україна).

Феномен часової перспективи та саморегуляції особистості

УДК 159.95 (043.3)

Лозова Ольга Миколаївна,

доктор психологічних наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті наведено результати діяльності наукової психологічної школи «Діахронічні та синхронічні аспекти психосемантики свідомості: генеза, структура, потенціал розвитку»: окреслено її наукову парадигму, пояснювальні принципи, зазначено основні методики дослідження.

Ключові слова: етнічна свідомість, психосемантика, психосеміотика.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТУР СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Серед різноманітних форм суспільної свідомості етнічна свідомість визначається як соціокультурна за походженням семантична система значень індивіда, опредмечена контекстом життєдіяльності етносу. Попри те, що у визначенні етнічної свідомості не існує згоди, попри недостатню вивченість її генези і структури, науковий інтерес до цього феномену зростає: проблемне поле свідомості етносу досліджується з позицій особистісного, психоаналітичного, когнітивного, на засадах психології розвитку і, зокрема, психосемантичного підходів.

Останніми роками до актуальної проблематики етнічної свідомості приєднуються питання її знакової природи. Проводиться аналіз «за одиницями», які виконують стосовно етнічної свідомості виражальну функцію: міфи, легенди, історичні тексти, зразки матеріальної культури, усна народна творчість, ідеї, сукупність думок, переконань, вірувань, настанови народної педагогіки, народне ужиткове мистецтво тощо.

Починаючи з другої половини ХХ століття психосемантичний підхід став магістральним у дослідженнях змісту, генези, функціонування та соціокультурної динаміки суспільної свідомості. Наукова парадигма психосемантики бере своє начало у працях О. М. Леонтєва, В. Ф. Петренка, О. Г. Шмельова. Сучасним трендом психосемантичної галузі є порівняльне

вивчення суб'єктивної семантики етносів. Так, в руслі кроскультурного підходу аналізуються етнокультурні універсалії, проводиться комплексний порівняльний аналіз ментальних процесів у різних етнічних та суспільних культурах.

Від початку XXI ст. в Україні під нашим керівництвом розвивається наукова школа, заснована на концепції психосемантичної структури етнічної свідомості, в котрій запропоновано новий підхід до вивчення знакових феноменів етнічної свідомості, який базується на засадах психосемантики та психосеміотики.

Авторське визначення базового феномена сформульовано нами у такий спосіб: етнічна свідомість – це детермінована етнічним контекстом гештальту, опрідмечена у фіксованій системі значень, смислів та способів дій форма свідомості, яка продукує етнічний образ світу [1]. З нашої точки зору, одним із цілого ряду інших контекстів гештальту є етнічний гештальт-контекст. Ми визначаємо цей феномен як психологічну перцептивну ситуацію, в якій характер кожного елемента (знака) визначається його позицією й роллю у складі цілого (етнічної свідомості). Перцепт, будучи інваріантним і суб'єктивованим утворенням, при сприйманні щоразу активізує у свідомості реципієнта цей властивий йому етнічний гештальт-контекст. Через етнічні контексти гештальту свідомість апелює до етнічної картини світу, несвідомо експлуатуючи етнічні константи як захисні механізми психіки.

У наукових дослідженнях школи в якості пояснювального принципу застосовується єдина операціональна модель категоріальних структур індивідуальної й суспільної свідомості – модель семантичних просторів свідомості. В якості математичних моделей опису систем значень використовуються результати процедур багатомірного шкалування – факторна структура, семантична структура (контент-аналіз), структура семантичних просторів.

З психодіагностичною метою практикується використання цілої низки методик: техніка дистанційного вивчення культури (Р. Бенедикт), метод психо-

історичної реконструкції (І. Г. Білявський), метод семіотичного аналізу категорії граничних підстав (О. С. Кирилук), метод семантичних універсалій (О. Ю. Артем'єва), схема смислового аналізу дискурсу (Д. О. Леонт'єв), метод вільних вербальних асоціацій (О. І. Степанова); вільний асоціативний експеримент з подальшим аналізом даних методом виявлення семантичних гнізд. Діапазон методик розширено за рахунок таких авторських методик глави наукової школи: етнопсихологічний опитувальник, етнічний семантичний диференціал, художній семантичний диференціал, методика індивідуальної етнобібліотерапевтичної бесіди; техніка ініціювання смислоутворення.

Нині науковою школою розробляються різноманітні діахронічні та синхронічні аспекти психосемантики свідомості, її генеза, структура, потенціал розвитку. В етнокультурному контексті реконструйовано: первинні структури свідомості давніх східних слов'ян; зміст основних універсальних понять. У соціо-культурному контексті аналізується етнопсихологічний дискурс сучасного українського суспільства. Зокрема, досліджено: трансформаційні аспекти етносеміозису, етнічні особливості естетичного сприйняття; психосемантичні репрезентації неоміфологічних понять; психосемантичний зміст окремих концептів; вікові аспекти становлення етнічної свідомості; етнічний гештальт-контекст як спосіб світосприймання етносу; кроскультурні особливості естетичного сприймання візуальних та вербальних об'єктів; семантичний простір етноспецифічних текстів; прояви етнокультурної толерантності; свідомісні вияви мовної домінантності в україно-російському білінгвізмі тощо.

В межах школи розробляється низка тем дисертаційних досліджень. Зокрема, Д. М. Сабол виконано кандидатську роботу з теми «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки». Аналізуючи народну прикладну творчість у трьох аспектах – аксіологічному, прагматичному і семантичному – авторка акцентує особливе значення останнього, адже знання, зашифровані у зразках народного прикладного мистецтва, впливають на свідомість, діяльність і

психіку етнофора. В дисертації подано розгорнуте бачення впливу української народної вишивки на формування етнофора через емоційну, перцептивну, розвивальну, терапевтичну та інтелектуальну (ціннісно-сміслову) складову, інформування та творчу діяльність. Через залучення молоді до народно-прикладної творчості, навчання технікам вишивання та завдяки вербальному впливу (інформування про традиції, звичаї, культуру і мистецтво українського етносу, про семантику української народної вишивки) дисертантка емпірично добилася низки позитивних змін у ставленні юнаків до своєї етнічної належності; у зміні самооцінки власної етнічної ролі; у посиленні узгодженості між знаково-символічними асоціаціями з поняттям «Україна» та із власною особистістю досліджуваного; у розширенні асоціативного репертуару та ускладненні асоціативного поля поняття «українська народна вишивка» [2].

Кроскультурне дослідження етнічних уявлень було проведене Ш. Зейналзаде в дисертаційному дослідженні «Порівняльний аналіз етнокультурних уявлень про сім'ю у російських і українських студентів» [3]. Оскільки етнічна свідомість як сукупність ідей і ціннісних установок носить конкретно-історичний характер, авторкою були визначені історико-культурні та релігійні основи етногенезу уявлень про сім'ю. У результаті діагностико-емпіричного дослідження кількісних відмінностей в обсязі і структурі асоціативного поля поняття «сім'я» у іранських та українських студентів виявлено не було. Якісний аналіз показав, що в асоціаціях українських студентів домінує мотив фізичного і душевного комфорту, захисту і єднання, виразна тенденція до егалітарної типу сімейного устрою. У повній відповідності з традиційними уявленнями про сім'ю, іранські студенти пов'язують домінування чоловіка з роллю людини, що забезпечує фінансове становище сім'ї. Виховання дітей у свідомості іранських студентів тісно пов'язане з почуттям сімейного обов'язку і регламентацією сімейних уявлень релігійними переконаннями. Діти у свідомості іранців виступають фактором зміцнення сім'ї, в той час як у свідомості українців діти більшою мірою оцінюються як плід романтичного кохання.

У дисертації Ю. В. Шапаренко «Соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків» здійснено аналіз зовнішньополітичних подій, що мали суттєвий вплив на розвиток лемківської самосвідомості. З'ясовано, що протягом тривалого часу лемки зазнавали асимілятивного тиску з різних боків. Проаналізовано психологічні наслідки для етносів таких подій як депортація, розселення та адаптація. Доведено, що зовнішньополітичні маніпуляції мали і продовжують чинити несприятливий вплив на лемків як етнічну групу, що призвело до гальмування розвитку лемківської самосвідомості. Етнічність описана авторкою у рамках суб'єктивістського підходу, в якому вона представлена як базова соціально-психологічна реальність або як значення сприйняття «ми»-«вони», у протиставленні до погляду на етнічність як щось дане, що існує об'єктивно [4].

Література

1. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу: (монографія) / Лозова О.М. – К.: Слово, 2011.– 176 с.
2. Сабол Д. М. Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – Київ, 2015. – 20 с.
3. Зейналзаде Ш. Етнокультурні уявлення про сім'ю у буденній свідомості українських та іранських студентів/ Ш. Зейналзаде // Психологія і суспільство – 2011. – № 3. – с. 66-69.
4. Шапаренко Ю.В. Культурно-історичні аспекти розвитку етнічної самосвідомості лемків // Режим доступу: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-4-fundamentalni-ta-prikladni-psikho-istorichni-doslidzhennya-v-zagalnij-sotsialnij-ta-etnichnij-psikhologii/54-shaparenko-yu-v-m-kijiv-kulturno-istorichni-aspekti-rozvitku-etnichnoji-samosvidomosti-lemkiv>.